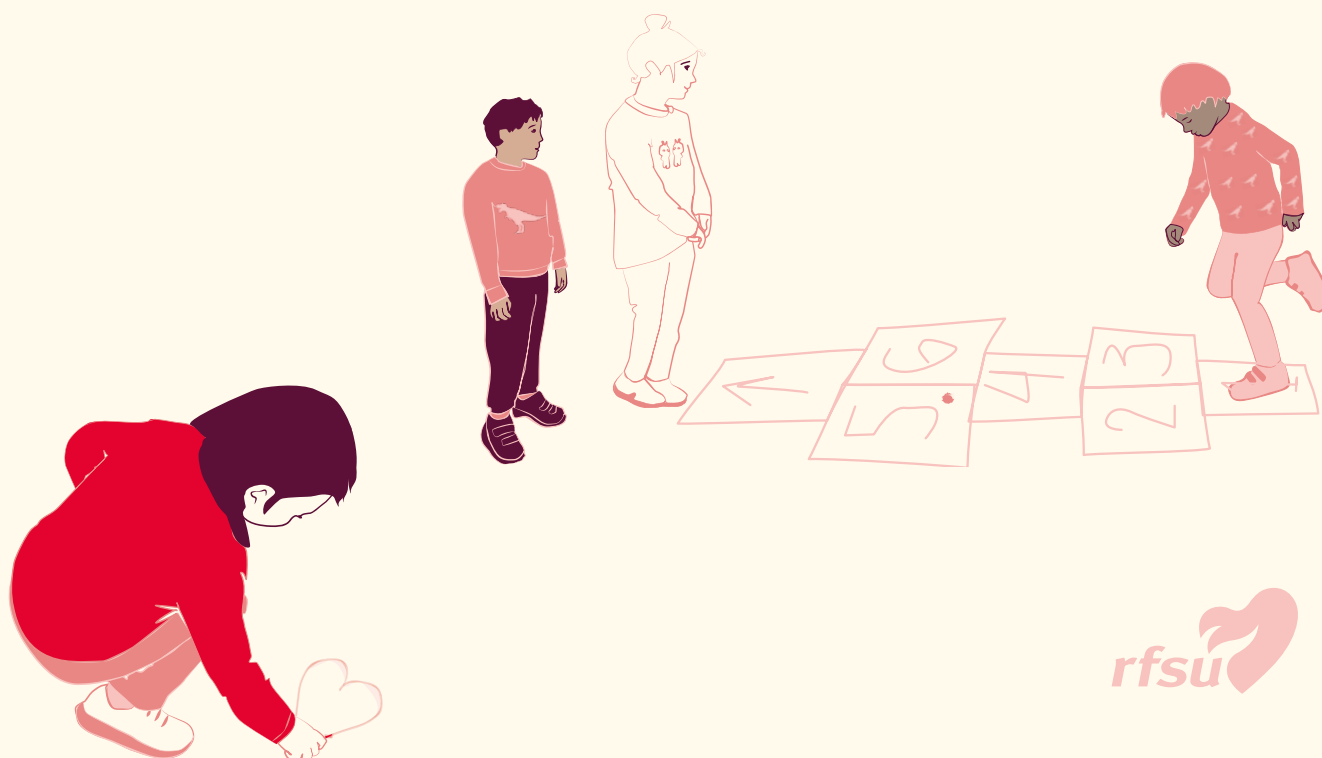

UNDERVISNING OM HBTQI-FRÅGOR I ÅRSKURSERNA 1-6

Jack Lukkerz, doktor i socialt arbete, Malmö universitet
Anna Arvidsson, doktor i medicinsk vetenskap, Malmö universitet

Författare

Jack Lukkerz, doktor i socialt arbete, Malmö universitet

Anna Arvidsson, doktor i medicinsk vetenskap, Malmö universitet

Redaktör

Hans Olsson

Grafisk form, illustrationer framsida

Eva Fallström

Tryck

Scandinavian Print Group 2025

©RFSU

ISBN 978-91-89837-26-3

ALLA HAR RÄTT TILL EN TRYGG SKOLMILJÖ

Alla elever har rätt till kunskap och till en trygg skolmiljö. Det finns många studier, rapporter och utredningar som visar hbtqi-elevs utsatthet i skolan. Men det finns mindre kunskap om vad skolorna faktiskt konkret gör angående hbtqi-frågor, särskilt i de yngre årkurserna.

Skolmiljön och undervisningen i klassrummet hänger ihop. En genomtänkt undervisning och arbetet på skolenivå påverkar elevernas trygghet. I förlängningen handlar det om demokratiska rättigheter och rätten till utbildning, det vill säga att varken rädsla eller oro ska hindra en elev under skolgången.

RFSU vill med denna studie få en bild av hur hbtqi-frågor tas upp i undervisningen i årskurs 1-6, vilka behov skolorna har och vilket stöd skolpersonalen önskar, och på så sätt bidra till mer kunskap om ett område som hittills fått lite uppmärksamhet.

English summary: Teaching LGBTQI issues to young people in grades 1-6

This study explores how primary schools in grades 1 to 6 address LGBTQI-related topics.

The research was conducted in the form of qualitative interviews with six teachers, nine representatives of student health, five headteachers and six pupils (most of them in grade 6). The school staff were from eight different schools, while pupils came from three. Staff were interviewed in groups or individually. Interviews with pupils were conducted individually.

While some of the staff work systematically, few report that the school actively and structurally works with LGBTQI issues in grades 1-6. The focus is often on core values, for example human rights, not specifically LGBTQI. Some interviewees may consider that it only becomes relevant if pupils ask questions about LGBTQI or if there are pupils who explicitly identify as LGBTQI. The "T" in LGBTQI tends to receive more attention than other identities included in the acronym. The public debate on trans issues in recent years does not appear to have had a significant impact on the school's work.

There is a demand for structured materials on how to integrate LGBTQI in the teaching. A difficulty, mentioned by the staff, is the range of knowledge and awareness among the pupils. Staff generally request training and knowledge, but also resources in terms of time and support from the management.

The pupils show that they have a good knowledge and positive attitudes towards LGBTQI. They gave examples of LGBTQI issues been raised in school, both in teaching and for example decorating the school with rainbow/Pride flags, although it is somewhat unclear exactly in what ways. If a classmate came out, the pupils say that there would probably be reactions at first, but that it would pass quickly. Overall, the pupils do not seem to see any long-term risks in coming out.

The headteachers describe addressing LGBTQI is linked both to the value-based work and the specific LGBTQI topics. It seems to be carried out mainly through pupil's health services, though. Some headteachers say that they have ongoing development work underway, such as LGBTI certification. The headteachers show commitment and pride in the efforts of their staff.

Although all interviewees report that their schools are working on LGBTI issues, it's difficult from this study to estimate exactly how much work is being done. They all agree that the work needs to be structured in a better and more sustainable way.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	6
Bakgrund	7
Hbtqi eller hbtq?	8
Syfte och frågeställningar	8
Metoder	9
Rekrytering av informanter	9
Etiska avvägningar gällande eleverna	9
Resultat	10
Avsaknad av specifikt arbete med hbtqi-frågor	10
Fokus på värdegrundsfrågor	11
Arbete med hbtqi – efterfrågan på strukturerat material	12
Utbildningsbehov och trygghet i arbetet	14
Svårigheter med att implementera hbtqi-frågor i undervisningen	15
Hbtqi, normen och det mest uppmärksamade T:et	16
Motstånd från elever, föräldrar och kollegor	17
Språkbruk	18
Eleverna närmare hbtqi-frågorna än vuxenvärlden	19
Kompetensförsörjning	20
Elever	20
Kunskaper om hbtqi	20
Att bryta mot normen	21
Hbtqi som kunskapsfråga	21
Rektorer	23
Avslutande reflektioner	26
Referenser	29

SAMMANFATTNING

Studiens resultat pekar på en rad aspekter som är värda att uppmärksammas. En sådan är att det saknas ett specifikt arbete med hbtqi-frågor och där endast enstaka medarbetare arbetar systematiskt med frågorna. Detta samtidigt som andra medarbetare kan anse att det blir aktuellt att beröra först om det uppkommer frågor från elever i undervisningen eller om det finns elever som uttalat identifierar som hbtqi. Frågan har en mera given plats i hälsosamtal, under temadagar och i viss riktad undervisning som berör ämnet. Undervisningen om hbtqi-frågor drivs av enskilda lärare eller elevhälsopersonal, där medarbetaren själv måste se till att ta fram undervisningsmaterialet.

Värdegrundsfrågor ligger i fokus, inte hbtqi-frågor specifikt. Undervisningen tar med andra ord upp exempelvis mänskliga rättigheter eller rätten att vara den man är, men det saknas särskild undervisning om hbtqi eller ett aktivt arbete för att skapa en tillåtande miljö där även unga hbtqi-personer får plats.

Det råder en efterfrågan på strukturerat material som både kan underlätta arbetet och som fungerar som argument för att arbetet med hbtqi-frågor ska bedrivas. Vidare efterfrågas även trygghet i arbetet i form av konkreta arbetsplaner. Överlag upplevs svårigheter med att implementera hbtqi-frågor i undervisningen. Skälen som anges är dels spännvidden av kunskaper i elevgrupperna, dels svårigheter i samverkan mellan undervisande personal och elevhälsan och dels bristande stöd från rektor. Personalen efterfrågar generellt sett fortbildning och kunskaper i hbtqi-frågor, men också resurser i form av tid samt stöd från ledning.

En särskild utmaning uppges vara förhållningssättet till de elever som uttrycker en normbrytande könsidentitet och hur frågan kan integreras i den samlade undervisningen. Det finns en tendens att t:et i akronymen får mer fokus än andra identiteter som ingår i akronymen. Den debatt kring transfrågor som pågått de senaste åren verkar däremot inte ha påverkat skolans arbete på ett nämnvärt sätt.

Språket äger en central plats i arbetet, och ordet böj lyfts särskilt som ett ord som personalen uppfattar som ett uttryck för en kränkning. Ordet kan dock av eleverna användas som ett förstärkande eller positivt ord i relation till samkönad sexualitet.

Eleverna förefaller stå närmare hbtqi-frågorna än vuxenvärlden. Det innebär en viss osäkerhet hos personalen i arbetet med frågan men också att vuxenvärlden skapar eller befarar problem som inte behöver finnas.

Intervjuerna med eleverna visar att de har god kunskap om hbtqi men har svårare med att beskriva Q och I i akronymen. Eleverna ger exempel på att hbtqi-frågor lyfts i skolans arbete, både i undervisningen och i form av exempelvis utsmyckning i lokalerna, men det är i regel oklart exakt på vilka sätt. En del elever funderar för egen del om att man bryter mot normen och det verkar råda olika förutsättningar för pojkar och flickor i hur omgivningen förhåller sig till normbrotten. En del uppfattar att flickor kan vara mer dömande mot andra flickor än pojkar samtidigt som pojkar också kan reagera negativt mot andra, främst elever som bryter mot könsnormer. Man tror att det skulle skapa reaktioner om en elev kom ut som trans men att det snabbt skulle lugna sig, och överlag verkar eleverna ändå inte se några långsiktiga risker med att komma ut. Eleverna ger uttryck för en positiv hållning i hbtqi-frågan.

Rektorerna beskriver ett arbete som är kopplat både till värdegrunden och till hbtqi-frågan, och man förhåller sig till en värld där normen styr med följden att man agerar varsamt. En del verkar vilja betona den egna skolans arbete som särskilt välfungerande. Det pågår ett arbete inom elevhälsan som fungerar väl och som förefaller vara det främsta arbetet som bedrivs. Det är däremot svårt att uppskatta exakt hur mycket arbete som bedrivs eller i vilka former.

BAKGRUND

Unga hbtqi-personer har generellt sett sämre psykisk hälsa och även högre risk för suicid jämfört med unga personer i allmänhet. En förklaring är den högre risken för trakasserier, diskriminering och även våld och hot om våld, relaterat till omgivningens negativa attityder till normbrytande könsidentitet, könsuttryck och sexuell läggning (Folkhälsomyndigheten 2017; 2022). Det föreligger sålunda ett högt intresse för hur skolans undervisning som relaterar till hbtqi fungerar, såsom ett konkret verktyg att från samhällets sida påverka måendet hos unga hbtqi-personer liksom att förbättra skolmiljön för alla elever (Shannon et al, 2015).

På en övergripande nivå ställs det en rad krav för att skolans samlade arbete ska fungera främjande för unga hbtqi-personers hälsa och välmående. Barnombudsmannen (2022) pekar på att de skolor som främjar värdegrunden och förebygger diskriminering och kränkande behandling, synliggör hbtqi-frågor i undervisningen, bemöter hbtqi-elever på ett stärkande och stöttande vis samt skapar en miljö såsom könsneutrala toaletter och omklädningsrum, bårdar för ett öppnare och mer accepterande skolklimat med goda förutsättningar att minska utsattheten bland unga hbtqi-personer. Barnombudsmannen pekar samtidigt bland annat på kompetensbrist och tidsbrist hos personalen, en obalans mellan skolor i systematiskt arbete och ekonomiska och personella resurser som begränsande faktorer för att främja unga hbtqi-personers hälsa. MUCF (2021) visar i sin tur på betydelsen av trygga platser med tydliga strukturer och en nolltolerans mot kränkningar. Här gäller det att personalen både aktivt förhindrar kränkningar och arbetar för att elever ska känna sig välkomna och trygga.

Vad gäller undervisningen mer specifikt framgår det att en undervisning som inkluderar hbtqi-perspektiv alltså behöver utvecklas så att den följer barnkonventionen (2013) och därtill fullföljer kravet på högsta möjliga sexuella och reproduktiva hälsa (Schindele, 2023). Det är med andra ord inte så att skola och samhälle kan anse att undervisningen är av tillräckligt hög kvalitet för att täcka unga hbtqi-personers behov av god hälsa och gott välbefinnande. Schindele (2023) menar att undervisningen behöver bli både mindre heteronormativ och cisnormativ. Det kan ske genom exempelvis faktaförmedling, diskussioner och undervisnings-exempel som inkluderar ickebinära och transperspektiv samt att undervisningen visar på mångfalden av olika former av sexuell läggning.

Samtidigt är kunskapen om undervisning som relaterar till hbtqi och dess eventuella effekter begränsad (Goldfarb & Lieberman, 2021). Det finns en del internationella studier som ger kunskap om undervisningen för främst barn från 12 års ålder. Här framgår det bland annat att inkluderande undervisning minskar homofobiska trakasserier och ökar tryggheten för hbtqi-elever (Richard et al, 2015; Snapp et al, 2015; Baams et al, 2017), men att den också har en positiv påverkan på skolmiljön i allmänhet (Snapp et al, 2015). Det är dock sparsamt med studier som undersökt hbtqi-relaterad undervisning för elever i lägre åldrar (Goldfarb & Lieberman, 2021). UNESCO (2018) hänvisar i sina riktlinjer för sexualundervisning till Advocates for Youth et al (2015), där undervisning relaterat till hbtqi rekommenderas redan från förskoleåldern och upp till 12 års ålder, med syftet att bedriva ett hälsostärkande arbete.

Det behövs mer kunskap om hur skolan arbetar med hbtqi-frågor i de lägre åldrarna. Det gäller inte minst den svenska kontexten. Odenbring (2023) pekar utifrån en svensk studie på den lokala skolkulturens betydelse för hbtqi-elever att komma ut, samtidigt som det stundtals råder ett hårt skolklimat med hög risk för utsatthet för unga hbtqi-personer. Unga ur majoritetsgruppen kan ofta skämta eller uttrycka okunskap gällande hbtqi, vilket kan innebära negativa konsekvenser för unga hbtqi-personer. Lyhördhet, engagemang och tillitsfulla relationer från skolpersonalens sida är avgörande för att miljön ska främja unga hbtqi-personers hälsa (Odenbring, 2023). Normbildning och svårigheter att lyfta trygghetsproblem eller kontroversiella frågor (Skolinspektionen, 2018) kan i sin tur påverka arbetet med hbtqi-frågor negativt och därmed också unga hbtqi-personers hälsa och välbefinnande.

Denna studie sker på uppdrag av Riksförbundet för sexuell upplysning, RFSU. Skälet till att studien initierats är att RFSU vill öka kunskapen om undervisningen om hbtqi-frågor i skolans yngre åldrar och därmed bidra både till den samlade kunskapen och för att kunna peka på vilka behov av utveckling och förändring som finns. Såväl forskning som myndigheters arbete har traditionellt sett varit fokuserad på elever i högstadie- och gymnasieåldern, medan kunskapen om hur yngre elever upplever skolans arbete med hbtqi-frågor i hög grad saknas. Det föreligger med andra ord ett behov av mer kunskap om hur skolan konkret arbetar med hbtqi-relaterade frågor inom ramen för undervisningen, inklusive sexualundervisningen, i särskilt årskurserna 1 till 6.

Hbtqi eller hbtq?

I rapporten används genomgående begreppet hbtqi. En vanligt förekommande alternativ akronym är hbtq+, där plustecknet inkluderar alla identiteter och variationer kopplade till kön, könsuttryck och sexuell läggning som inte inryms i bokstäverna hbtq. Vi som har författat rapporten ser båda akronymerna som synonyma men har valt att tillämpa förkortningen hbtqi av ett par skäl. Dels synliggörs personer med en intersexvariation. Det är en grupp som i hög grad fortfarande är osynlig där en inkludering av bokstaven i banar väg för större synlighet och representation avseende gruppen. Dels riskerar ett plustecken att uppfattas som alltför vagt och på så sätt bli kontraproduktivt. Vi är medvetna om att båda akronymerna har sina för- och nackdelar, båda är dessutom frekvent använda. Mot bakgrund av ovanstående landar vi i tillämpningen av akronymen hbtqi i denna rapport som vi bedömer som tillräckligt inkluderande.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet är att undersöka hur skolan i årskurserna 1–6 arbetar med hbtqi-frågor i undervisningen. Forskningsfrågan rör behovet av kunskap om skolans arbete med hbtqi-frågor avseende insatser som ska främja alla elevers kunskaper, hälsa och möjligheterna att få stöd i sin könsidentitet och sexuella läggning om den bryter mot normen, samt hur elever i årskurserna 1–6 upplever skolans arbete med hbtqi-frågor.

De frågor vi sålunda avser att besvara lyder som följer:

- Hur arbetar svensk skola med hbtqi-frågor för elever i årskurserna 1–6 inom ramen för undervisningen, inklusive kompetensförsörjning, samverkan och förutsättningar?
- Vilka erfarenheter och upplevelser har eleverna av skolans undervisningsarbete med hbtqi samt hur upplever de skolmiljön utifrån ett hbtqi-perspektiv?

METODER

Forskningsprojektet genomfördes i form av kvalitativa intervjuer, enskilt eller i grupp, med sex lärare, nio representanter för elevhälsa, fem rektorer samt sex elever i årskurserna 1–6. Den intervjuade skolpersonalen fördelas på åtta olika skolor i årskurserna 1–6, medan de sex eleverna, samtliga i mellanstadiet och flertalet av dem i årskurs sex, fördelas på tre skolor. Personalen, med varierande grad av erfarenhet inom årskurserna 1–6, intervjuades i grupp eller enskilt. Intervjuer med elever skedde enskilt. Intervjuerna utgick från en semistrukturerad frågeguide. Analys av intervjuerna skedde genom tematisk analys och genomfördes gemensamt av de båda projektmedlemmarna.

Intervjuerna genomfördes fysiskt på intervjupersonens arbetsplats/skola eller på distans via kommunikationsverktyget Zoom och genomfördes av Lukkerz och Arvidsson var och en för sig. Intervjuerna spelades in med hjälp av diktafoner om intervjun ägde rum på plats, och via inspelningsfunktionen i Zoom, om intervjuerna genomfördes på distans. Det inspelade materialet transkriberades och filerna överfördes därefter till en lösenordsskyddad server på Malmö universitet som endast Lukkerz och Arvidsson har tillgång till, i enlighet med Malmö universitets regler för informations- och IT-säkerhet. De transkriberade intervjuerna redigerades i begränsad form i de fall de återges i rapporten för att underlätta läsbarheten.

REKRYTERING AV INFORMANTER

Initialt togs kontakt med skolor i en rad större kommuner runt om i landet. Kontakten skedde via e-post och kommunernas officiella kontaktuppgifter på webben. Kontakterna ledde dock med ett undantag inte till vidare kontaktetablering, och Arvidsson och Lukkerz valde slutligen att använda sig av tidigare etablerade professionella kontakter, samtal med intresserade representanter från skolan under en bokrelease samt kontakter via forskningsfinansiären RFSU. Rekrytering av elever skedde dels via de skolor som ingick i studien, dels via andra professionella kontakter. Skolorna informerade eleverna om studien och Arvidsson och Lukkerz hade därefter kontakt med samtliga vårdnadshavare för de elever som var intresserade av att delta i studien. Information om studien gavs till vårdnadshavare där samtliga samtyckte till att deras barn deltog i studien. Vid rekrytering via professionella kontakter, bokades ett möte (fysiskt eller digitalt) in med elever och vårdnadshavare som uttryckt intresse av att delta i studien, och där informationen om studien åter gavs. Information om studien gavs sedan på nytt till eleverna innan intervjun påbörjades, och de gav muntligt inspelat samtycke till att delta i studien. De informerades också om att de när som helst kunde avbryta sin medverkan i studien utan att behöva ge någon förklaring. Samtliga deltagande ur personalen gav ett muntligt samtycke, medan elevernas vårdnadshavare lämnade ett skriftligt samtycke.

ETISKA AVVÄGNINGAR GÄLLANDE ELEVERNA

Studier med barn kräver fördjupade etiska överväganden då barn är en sårbar grupp som kan ha svårare att själva förstå konsekvenser av sitt deltagande eller sätta gränser för vad de ska delge. Frågorna i studien berör inte direkta frågor om personligt känsliga uppgifter. Det får dock antas att barn kan komma att relatera frågorna till personliga upplevelser som kan vara känsliga. Frågor relaterade till hbtqi kan exempelvis skapa obehag eller osäkerhet om eleverna saknar kunskap eller förståelse för ämnet, för att det kan vara tabubelagt eller att eleven själv på något sätt har negativa uppfattningar, upplevelser eller erfarenheter relaterat till hbtqi. Då

syftet med studien inte var att samla in uppgifter om personliga upplevelser var forskarna även förberedda på att stötta barnet i att sätta gränser för vad barnet delger som inte är relevant för studien och även för att barnet ska behålla sin integritet. Det innebar också att vara lyhörd för barnets signaler om att inte vilja svara på frågor eller avsluta samtalet. Avvägningen mellan risk och nytta gällande intervjuer med barn togs därför extra noga i beaktan.

Frågorna har även anpassats till elevernas mognadsnivå. Båda forskarna som utfört intervjuerna är utbildade socionomer och har under många år arbetat med samtal med människor i utsatta situationer. Under arbetets gång uppstod det dock aldrig några situationer där det intervjuade barnet gav uttryck för känslor av obehag eller på andra sätt upplevelser av lidande som intervjun löst ut. Därmed blev det aldrig aktuellt att vidta ytterligare åtgärder, såsom exempelvis orosanmälan eller hänvisning till adekvat hjälpinsats. Rektor och elevhälsa på skolorna där eleverna går har informerats i förväg om att en intervju med icke namngiven/namngivna elev/elever kommer att genomföras, och att eleven kan hänvisas till elevhälsan vid behov.

Studien är etikprövad i enlighet med rådande lagstiftning och godkänd med referensnummer 2024-01300-01.

RESULTAT

Avsaknad av specifikt arbete med hbtqi-frågor

Det är få lärare och elevhälsopersonal som uppger att skolan aktivt och strukturerat arbetar med hbtqi-frågor i årskurs 1–6. Att arbeta med hbtqi-frågor kan av intervjupersonerna beskrivas som svårt men också som lågt prioriterat eller inte ens aktuellt, om det inte kommer direkta frågor från elevernas sida. Endast två informanter verkade arbeta mer strukturerat med frågorna. En skolsköterska tar upp hbtqi i hälsosamtal och håller temadagar samt bedriver viss undervisning om sådant som berör hbtqi. En kurator arbetar systematiskt med att implementera frågor om hbtqi i undervisningen. En del lärare kan till viss del ta upp hbtqi i vissa ämnen som NO och samhällskunskap. Oftast berörs det dock mest i samband med elevers frågor, exempelvis kopplat till något eleverna sett på tv eller samtalat om med vuxna:

”... det är nog oftare att eleverna tar upp det liksom (...) när det kommer på Lilla aktuellt eller någon har läst något eller hört nåt från sina föräldrar eller något som hände på stan (...). Det är det jag tycker, att fånga det liksom.”

En intervjuperson antyder att hen inte tar upp hbtqi-frågor om det inte finns någon elev som direkt uttrycker sig vara hbtqi. Eleverna på lågstadiet anses överlag vara för unga för att reflektera över sex och frågorna för svåra och jobbiga. En annan lärare i årskurserna 1–3 resonerar på följande sätt när det framgår att hen inte jobbar specifikt med hbtqi-frågor:

”Nej, alltså, ibland kan det komma upp om någon skulle säga någonting om tjejer och killar så kan man ju liksom säga att ja jo, men två tjejer kan också tycka om varandra och i en familj kan det vara två killar och barn alltså, men ... det området jag jobbar i också, ... det är liksom mest kärnfamiljer om man säger så, det är inte så vanligt med andra relationer.”

På frågan om det skulle vara aktuellt att arbeta med hbtqi-frågor i de lägre årskurserna svarade en intervjuad specialpedagog att det hade det varit om man hade haft elever som hade uttryckt sin identitet eller på annat sätt aviserat behov av kunskap eller stöd. Hade eleven gått i årskurs tre eller fyra hade specialpedagogen blivit direkt inkopplad, menar hen. Detta har dock aldrig inträffat, något som får specialpedagogen att reflektera på följande sätt:

”Nej, och det är det som jag tyckte också var lite lockande till den här studien för jag tänkte, hm ..., 600 elever och det är inte en enda som uttrycker det på vår skola. Vad beror det på? Det väcker tankar, för jag är övertygad om att vi, alltså vi måste ha minst en elev av de här 600 som inte är klar i sin könsidentifiering, om jag ska säga så ...

På frågan om hbtqi-frågor kommer upp i elevhälsosamtal svarar en intervjuad skolsköterska att det sker men inte särskilt ofta. Dels saknas det utrymme, dels skulle skolsköterskan behöva ha en relation till eleverna där ett fördjupat samtal kring sexualitet blir möjligt:

”Eh, så ibland skulle man nästan önska att man hade ett hälsosamtal där det fick handla om kroppen och sexualitet och tankar om det, där man tydligt bjöd in till det och de fick tacka ja eller nej.”

Fokus på värdegrundsfrågor

Samtidigt som flera intervjupersoner uppger att de inte konkret arbetar med hbtqi-frågor så uppger flera andra i sin tur att man gör det, eller att man på andra sätt kommer in på frågorna i undervisningen. Det som framkommer är bland annat olika typer av värdegrundsarbete eller normkritiskt arbete (detta kommer att beskrivas närmare senare i rapporten), liksom allmänna diskussioner om mänskliga rättigheter och rätten att vara som man vill. Andra exempel handlar om hur de intervjuade hanterar uppkomna situationer kring specifika ord som skulle kunna anses vara kränkande, eller hur personalen hanterar föräldrar och elever som på något sätt motsätter sig undervisning kopplat till hbtqi-frågor.

Ett par intervjupersoner har uttryckt att man tidigt, från förskolan, skapar en tillåtande miljö där eleverna kan få lov att vara olika. Det framkommer emellertid att arbetet främst fokuserar på allmänna värdegrundsfrågor snarare än specifikt hbtqi-frågor. Det utgör, som en lärare påpekar, alltså en del i den allmänna undervisningen om värdegrundsfrågor. En del personal anser att det inte behövs samtal om hbtqi, utan snarare om allmänna normer och allas lika värde, mänskliga rättigheter samt om att skapa en tillåtande miljö där alla får plats oavsett etnicitet, funktion eller sexuell läggning. En lärare uttrycker vidare att det är positivt att hbtqi-frågorna nu ingår i värdegrundsarbetet och att det inte, som tidigare, ”blev en jättegrej i en vecka”. Läraren betonar det goda i att det inte som tidigare blir ett utpekande:

”...det tycker jag är en del av det som är positivt att vi skiljer inte ut... [...] Nu ingår det i det vanliga värdegrundsarbete och det tycker jag är mycket bättre för då blir det vardagen. Så att ja, det finns med i värdegrundsarbetet, men inte som en egen stjärna utan det ingår i helheten och det tycker jag är en av de positiva grejerna som har förändrats.”

En annan lärare förmedlar ett liknande synsätt:

”Vi tar väl ganska mycket när det kommer frågor. Sen pratar vi om diskrimineringsgrunder och då pratade ju vi inte bara om hbtqi utan om olika diskrimineringsgrunder. Vad kan man diskrimineras och kränkas för och sådär. Så då blir det ju mer allmänt, alla de punkterna liksom med, ja, religionstillhörigheter och så där”.

Flera intervjuade fokuserar alltså på värdegrundsfrågorna som de kunde definiera som att **”man ska få vara vem man vill”, ”man ska få älska vem man vill”** samt mänskliga rättigheter. På frågor om man arbetar med hbtqi-frågor kunde lärarna också svara jakande, men att det senare visar sig inte konkret handla om hbtqi-frågor utan om just värdegrundsfrågor. Det sker alltså en uppdelning i å ena sidan värdegrundsarbete och å andra hbtqi-frågor, och det råder en oklarhet i vad som är vad och hur hbtqi-frågor på ett tydligt sätt integreras i det sammanlagda värdegrundsarbetet.

Även om intervjuerna inte ger ett fullödigt svar på hur situationen bäst kan förstås och beskrivas så ligger det nära till hands att anta att skolpersonalen undviker att tydligt ta i hbtqi-frågor. Ett tänkbart skäl är att frågan upplevs som laddad eller att man saknar tillräckliga kunskaper i att undervisa om hbtqi. I ett sådant läge blir värdegrundsfrågorna ett sätt att hantera de egna bristerna, dessvärre med risk att hbtqi-personer pekas ut snarare än att man formas till en integrerad del i den sammantagna undervisningen.

Arbete med hbtqi – efterfrågan på strukturerat material

Även om en integrering av hbtqi-frågor i värdegrundsarbetet och den totala undervisningen är en utmaning för den intervjuade personalen ger de samtidigt exempel på hur man kan integrera hbtqi-frågorna i sitt arbete. En intervjuperson ger exempel på temat familj. Här har man **”kunnat prata om olika familjekonstellationer och skapa tillåtande klimat kring att alla familjer ser olika ut”** samt upplysa om att en familj kan bestå av föräldrar eller vårdnadshavare av samma kön. Det är dock ett tema som man på den intervjuades arbetsplats inte har lyft i specifikt de yngre åldrarna. En skolsköterska beskriver vidare att man i årskurs två börjar med samtal som fokuserar på hälsa, mående och välbefinnande:

”... och där pratar vi mer om alltså integritet och hemligheter och att få vara annorlunda, om känslor liksom, och sen i fyran har vi pubertetsamtal vid två tillfällen i klasserna och då pratar vi vid första tillfället om vad som händer i kroppen och vid andra tillfället så är det frågor som de ställer och då tar vi ju upp alltså hbtqi.”

Ytterligare en intervjuperson skildrar att hbtqi-frågor förvisso kommer upp i samhällskunskapsämnet i årskurs fyra i samband med undervisning om familjen, men att frågan kopplas till undervisning om nätsäkerhet och utsatthet samt att den tas upp i biologiundervisningen i årskurs sex **”på ett mer biologiskt plan om man säger så”**.

Frågan om undervisningsmaterial har aktualiserats i samband med intervjuerna. De flesta informanter uppger att de har behövt söka material på egen hand utifrån rådande behov, även om de till slut kunnat hämta material från exempelvis RFSU, RFSL eller UR, eller material tillhö-

rande metoden Ung Livsstil. På ett allmänt plan finns det inget specifikt material som skolans undervisande personal förväntas jobba utifrån, men i intervjuerna framgår det att en del hade önskat sig det. Fördelen hade enligt flera intervjuade varit att undervisningsinnehållet inte blev godtyckligt hanterat vad gäller urval och att det också skulle innebära ett stöd och något att luta sig mot ifall man känner sig osäker inför temat.

Ett material med exempelvis tydliga arbetsmoduler som alla medarbetare på en given skola arbetar med anses även kunna underlätta i en potentiell situation av att arbetet ifrågasätts från elevers eller föräldrars sida. Åldersadekvata arbetsmoduler som man arbetar med från tidig ålder ses också som ett bra sätt att arbeta exempelvis förebyggande mot trakasserier och därigenom forma en tillåtande och tryggare skolmiljö och i förlängningen ett mer tillåtande samhälle. En intervjuperson anser att utbudet av läromedel inte riktigt motsvarar behoven:

”Sen har vi läroböcker såklart, men de är väl det sista alternativet som man går på (skrattar), även om de är mer uppdaterade än den jag hade i nian liksom, men just inom detta känns det som att man får lite leta sitt egna.”

Elevhälsans representant på en av skolorna berättar att hen tillsammans med undervisande personal brukar utforma en plan för varje årskurs om vad de tillsammans ska ta upp avseende hbtqi, men påpekar samtidigt att detta saknas i exempelvis den handbok med tips och material till undervisningen om sexualitet, samtycke och relationer som kommunen där skolan ligger tagit fram. En annan elevhälsorepresentant beskriver saken på följande sätt:

”Det är alltid bra att ha, liksom en bas. Det är alltid lätt att anpassa något som redan finns och göra om (...) i stället för att plocka ihop något helt eget. (...) Här [i årskurshjulet] ger vi ... det här ska ni ta upp, men vi säger inte hur de ska göra, och det är huret pedagogerna alltid vill ha. Alltså, hur ska jag göra? Övningar. Och [kommun] har ju liksom den här handboken som är på nätet, där är ju massa grejer, men ibland blir det kanske lite för mycket.”

Intervjupersonen berömmar kommunens arbete med plattformen men menar samtidigt att antalet teman och det omfattande innehållet kan upplevas som alltför överväldigande:

**”... ibland kanske ’less is more’ och bara ’do it’, alltså förstår du, här har ni tre exempel på lektioner, övningar. [...]
Intervjuare: Att man behöver något konkret. Att det är tydligt.
Kurator: Ja, de har ju jättemånga... Här är tips på en film och här är tips på eh... Men det är inte lektionsplaneringar.”**

En specialpedagog ger på liknande sätt uttryck för en avsaknad av material att arbeta utifrån som är åldersadekvat, men säger samtidigt att man ändå har kunnat arbeta med **”rätten att göra och få vara som man vill och göra vad man vill”** samt att det

”gav resultat att man såg ett tillåtande klimat i den, i de grupperna man jobbade i och byggde upp från tidiga årskurser. Att det var liksom inte, ah men det är väl klart man får vara som man vill, det tycker jag.”

En annan intervjuperson saknar på liknande sätt konkreta lektionsupplägg, filmer och diskussionsfrågor för att kunna hålla distans och förhålla sig mer professionellt:

”... ja det är ju inte jag, det är inte jag som har sagt det här, utan nu kollar vi på den här filmen och vi diskuterar de här frågorna.”

En kurator har tillsammans med annan elevhälsopersonal och även bibliotekarien tagit fram eget material för skolans värdegrundsfrågor och där hbtqi ingår. I materialet återfinns ämnen som vad hbtqi står för och information om regnbågsflaggan, normer, mänskliga rättigheter, familj och kärlek. Kuratorn beskriver att materialet fick anpassas och utvecklas för varje år beroende på hur elevgrupperna såg ut. Man verkade också för att samtliga lärare skulle arbeta systematiskt med värdegrunden, inklusive hbtqi-frågor, i varje årskurs där olika åldersadekvata teman och böcker föreslogs. Rektorns engagemang är en central faktor för att kunna få in dessa ämnen i undervisningen, men tidsbrist och bristande kunskap hos lärare gör det ibland svårt att implementera materialet.

Utbildningsbehov och trygghet i arbetet

Det som beskrivs i föregående avsnitt antyder att det finns behov av metoder och arbetssätt som underlättar arbetet med hbtqi-frågor. Flera intervjupersoner uttrycker en önskan om en tydlig och konkret plan samt material för undervisning om hbtqi där det tydliggörs vilka frågor som man ska ta upp, hur de ska tas upp samt vilka teman i materialet som lämpar sig för respektive årskurs. Det råder i någon mån en osäkerhet kring hur man bäst närmar sig frågorna och att man inte känner sig bekväm i att diskutera och föra samtal om hbtqi. En skolsköterska vittnar om att en utbildning bidrog till ökad trygghet i arbetet:

”... ja man behöver inte vara så himla rädd för att säga fel eller såra någon eller så utan ja, för mig har det gjort skillnad.

Intervjuare: Just det, men kan du beskriva hur du har annorlunda samtal idag då?

Intervjuperson: Ja, men jag är inte rädd för att ta upp frågan eller spinna vidare på samtalet, för jag vet att nu har jag en del kunskap.

Intervjuare: Just det. Kan du ta något exempel eller så om du har haft något samtal med elever och kring de här frågorna?

Intervjuperson: Eleverna känner ju också av naturligtvis att jag känner mig trygg i de här frågorna och då vågar de berätta eller ställa frågor på ett annat sätt.”

En annan intervjuperson, en lärare, menar att det inte räcker att ha enbart värdegrundskunskaper utan att lärare behöver specifik kunskap om hbtqi för att kunna svara sakligt på elevers frågor. Intervjupersonen är själv hbtqi-person och har varit generös gentemot kollegor när det gäller att svara på frågor, men uttryckte också att **”... det hade kanske varit bra om man som lärare visste, alltså visste de grejerna som jag blev frågad om, [...] så jag tycker egentligen lärare kanske hade behövt vetat mer.”** Intervjupersonen menar alltså att det krävs att all personal på skolan har grundläggande kunskaper om hbtqi och att enskilda medarbetare, där hen använder sig själv som exempel, inte ska behöva axla ett ansvar att upplysa och utbilda kollegor, särskilt inte utifrån personliga erfarenheter.

Svårigheter med att implementera hbtqi-frågor i undervisningen

Spännvidd

Intervjuerna ger vid handen att det råder stor spännvidd bland eleverna. Det betyder både olika mognadsgrad hos eleverna och olika kunskaper och uppfattningar om hbtqi-frågor. Situationen skapar osäkerhet om hur kunskaper om hbtqi ska förmedlas på ett för alla elever adekvat sätt. Poängen är inte att stor spännvidd i sig skulle vara något anmärkningsvärt. Det viktiga är att situationen kan avgöra huruvida skolan når alla elever med kunskaper om hbtqi eller inte. Utmaningen förklaras av en av informanterna på följande sätt:

”Ja, ja, att spännvidden är så otroligt stor, och den är lättare att hantera på en mattelektion eller en svensklektion. Den är mycket lättare att hantera där än vad den är här när det mer bygger liksom på samtal och förståelse och så ... så det kan bli en utmaning.”

Svårigheten att diskutera hbtqi-frågor både utifrån ämnet i sig och den stora spännvidden i kunskaper bland eleverna kunde enligt ett par intervjupersoner underlättas av att undervisningen bedrevs i mindre grupper. Det var dock ofta inte möjligt. En skolsköterska uttryckte att:

”Och nu är skolan uppbyggd som den är, och det finns inte så mycket utrymme och liksom göra något individuellt eller i väldigt små grupper utan detta är liksom det sättet som vi kan jobba med den tiden vi har.”

Svårigheter i samverkan mellan undervisande personal och elevhälsan

Gällande samverkan mellan undervisande personal och elevhälsan framkommer det att det i viss mån kan upplevas som en utmaning att koppla ihop elevhälsans arbete med pedagogernas. En skolsköterska menar att det finns en öppenhet för initiativ från elevhälsans sida men att det samtidigt är svårt för lärarna att de facto engagera sig i ett samarbete och prioritera arbetet. Ett skäl uppges vara att elevhälsan inte är insatt i hur lärarna lägger upp sitt arbete och hur innehållet i arbetet ser ut.

Det kräver vidare även mandat från rektorn, vilket man kan få, men det ställer också elevhälso-personalen inför en situation där man kan behöva hantera olika ståndpunkter i skolans arbetsgrupp. Alla medarbetare anser nämligen inte alltid att de ska arbeta med hbtqi-frågor. Läget gör det också svårt att kunna motivera för både en del elever och föräldrar att skolan ska arbeta med hbtqi-frågor i undervisningen:

”För det är en utmaning för vissa arbetslag, för alla delar inte samma värdegrund (...). Vi har också jobbat med att ta fram liksom ett dokument, ett papper, hur vi kan motivera att pedagogerna på föräldramöten kan motivera till att vi jobbar med detta. För att vissa klasser har inte så tuffa elevgrupper och föräldragrupper, men vissa har, och ibland är man själv osäker, för man kanske inte tycker att man ska jobba med detta. Så vi försökte ta fram ett material.”

Intervjuerna pekar därtill på att få av de intervjuade har erfarenheter av att möta hbtqi-elever. Någon menar att man inte möter elever som öppet identifierar sig som hbtqi på låg- eller mellanstadiet och att detta är mer sannolikt i högre årskurser. Samtidigt finns det dem som betonar att det förekommer att elever utsätts för kränkningar, vilket kräver större behov av öppenhet och beredskap att se och fånga upp vilket behov av stöd eleverna har. Det positiva är att hbtqi-frågor normaliserats, eller att, som en intervjuperson skildrar saken, **”det (inte) är så stor grej längre”**. Men det råder alltså även här en spännvidd i vad personalen har för erfarenheter, där en del aldrig har mött någon hbtqi-person, samtidigt som andra har erfarenheter av det, och då främst rörande könsidentitet.

Hbtqi, normen och det mest uppmärksammade t:et

Med detta vill vi uppehålla oss vid frågan om könsidentitet och i synnerhet trans. Både personal och elever tar upp frågan som dels något elever och personal kan reagera på, i bemärkelsen att den person som uttrycker en normbrytande könsidentitet uppmärksammas och hamnar i fokus, dels en fråga som en del elever och vuxna ser som konstig, svår och en utmaning att förhålla sig till inom ramen för skolans arbete. Under intervjuerna fördes trans oftast på tal när intervjupersoner vid inledande frågor ombads att förklara akronymen hbtqi. I detta skede tenderar övriga aspekter att överskuggas eller falla bort. Det gäller i synnerhet b:et, som i regel inte uppmärksammas alls annat än att b rätt och slätt förklarades stå för bisexualitet. Q:et som står för queer kan i sin tur upplevas som svårförklarat av både eleverna och personalen.

De specifika perspektiv som lyftes under intervjuerna handlar om könsöverskridanden, elevens vilja att ändra namn eller önskan att påbörja könsbekräftande behandling. Det är möjligen begripligt med tanke på att det är uttryck som tydligast bryter mot normen och sålunda blir lättast att identifiera. Om en elev ger uttryck för en könsnormsbrytande identitet, som när exempelvis frågan om omklädningsrum aktualiseras, kan det tolkas som omedelbara problem som behöver hanteras och lösas av skolan. Så här skildrar en intervjuperson frågan om omklädningsrum i en klass i årskurs tre:

”... det var en flicka och hon hade uttryckt hemma att hon kände att nej, jag är en pojke egentligen och det hade de föräldrarna alltså tagit bra. Liksom bokade möten med oss och informerade oss att bara så ni vet så identifierar hon sig och känner så ... (...). Hon fick alltså både klä sig som hon ville och så. Så blev det praktiska utmaningar i skolan. Ja, men hon vill byta om tillsammans med killarna. Ja, hur gör vi det?”

Informanten berättar att de andra pojkarna i klassen, men också deras familjer, önskade att eleven inte skulle byta om i pojkarnas omklädningsrum. Det tvingade skolan att lösa det hela genom att låta eleven duscha och byta om före de andra eleverna. En annan situation på skolan handlar om hur en lärare bad eleverna att sätta sig varannan pojke, varannan flicka i klassrummet:

”... när hon såg att den här flickan satte sig som en pojke då kom hon på sig själv. Men då sa hon faktiskt att de andra eleverna inte reagerade, för hon gick uttryckligen i pojkläder och hon gick riktigt in i sin roll att jag är en kille. Så de reagerade inte. Men läraren fick sig en tankeställare.”

Den intervjuade personalen förefaller inställd på att leta efter elevers avvikelser från normen. Det anses nämligen vara signifikant för att vara hbtqi-person. Det är ett intressant faktum ställt i kontrast till en intervjuad elev, som skildrar hur hon knappt ens tänker på att det finns en pojke i en parallellklass som gillar killar. Det är uppenbart inget eleven reflekterar över. Det är med andra ord för denna elev en verklighet som skiljer sig markant från den intervjuade personalens syn, där ett normbrott innebär att ett uttryck syns, märks och väcker reaktioner. Så här beskriver en av de intervjuade specialpedagogerna sin syn på normbrott i skolans vardag:

”... (tidigare) har jag känt att jag alltid har kunnat identifiera någon elev som avviker från normen i sitt sätt. [...] Men här är det inte någon flicka som uttryckligen går i pojkläder och vill ha kort hår, det har jag inte stött på. Och jag har inte heller stött på andra sätt att det skulle kunna vara pojkar som visar tydligt att jag vill ha rosablommig jacka. Och det, ja det är intressant. För det har jag haft på alla andra skolor, att jag har kunnat se att man vill liksom, ja.”

Motstånd från elever, föräldrar och kollegor

Religiös åskådning kan enligt intervjuerna utgöra en utmaning i skolans arbete med hbtqi. En intervjuad lärare menar att det kan bli **”infekterat med religiösa (...) bakgrunder”**, och att man arbetar systematiskt och fokuserat med de elevgrupper där det finns skäl att intensifiera arbetet med hbtqi-frågor. Det kan dock bli frågan om att möta starkt motstånd:

”... man kan säga att, haram till exempel är ganska vanligt. Det är äckligt, att det är fel, att det är synd, så. Men, men det är en liten del. Generellt tycker jag inte jag möter mycket sånt, men en liten klick.”

Det är viktigt att poängtera att det inte är säkert att motståndet är vare sig frekvent eller massivt, även om det alltså ändå kan finnas där och utgöra ett i den specifika situationen kraftfullt motstånd. Intervjuad personal fokuserar i dessa fall på det generella värdegrundsarbetet, hur man får lov att uttrycka sig och vad som inte är okej, eller hur man är en bra kompis.

En annan utmaning är föräldrar som motsätter sig skolans arbete med hbtqi-frågor. Intervjuerna pekar på att det finns uppfattningar, om än i ett fåtal fall, där föräldrar uppfattar undervisningen som ett sätt att förmå unga att bli hbtqi-personer. Farhågan för ett slags **”omvändelsearbete”** med andra ord. Andra kan motsätta sig undervisningen mer i allmänhet och utan annan förklaring än att eleven inte anses behöva kunskapen. En intervjuad kurator skildrar ett möte med en pappa efter att en flicka vägrat att delta i undervisningen:

”... hennes pappa kom till mig och jag satt en timme och vi delar inte samma värdegrund, det landade vi i. Men jag sa, det är ok att du har din tro. Men din dotter måste också kunna få ta del och se att det finns andra perspektiv i samhället. Om inte hon vill leva som hbtqi person och inte är... det är fine, men vi, vi kunde bara landa i, vi tycker olika och (...) Hon gjorde en resa och vi kunde ändå prata från att så här, till att hon ändå kunde sitta med och tycka det var lite spännande. Men sen är det många jag inte har nått liksom. Och håller man inte, upprätthåller man inte det här så kommer det vara passé om ett halvår, då är man tillbaka på ruta ett. Men i alla fall, jag fortsätter, då pratar vi om det här, vi sätter en kontext, mänskliga rättigheter.”

En kurator skildrar på liknande sätt motstånd från föräldrar men att kuratorn ändå kan föra en dialog och **”landa i att vi tycker olika liksom”**. Det är dock tuffast när flera elever i en klass motsätter sig undervisningen. Det innebär stora svårigheter att genomföra undervisningen när en hel grupp motsätter sig undervisningen. Det blir extra komplicerat när även **”vi i personalen inte (...) delar samma värdegrund. Att man kan tycka att det här är fel och varför ska vi undervisa ... om hbtqi också?”** Det betyder annorlunda uttryckt att det kan komma motstånd från tre håll: föräldrar, elever och kollegor, tveklöst en utmaning i arbetet. Ett sätt att hantera utmaningen är att åberopa läroplanen och på så sätt placera ansvaret hos högre ort. En intervjuad lärare avslutar med att säga att **”... inga föräldrar ska komma och lägga sig i vad vi ska ... alltså jag lär ju barnen det jag ska lära barnen. Jag hittar ju inte på egna saker så, så att folk får bara lita på att jag gör mitt jobb.”**

Språkbruk

Intervjuerna pekar på att kränkningar eller trakasserier specifikt mot hbtqi-personer är ovanliga. Men, ett återkommande tema rör ordet **bög**, som uppfattas som kränkande såväl av personal som elever. En skolsköterska skildrar hur flickor i årskurs fyra tagit upp en hård ton på skolgården, med ord som **bög**, **fitta** eller **hora** som tillmälen mot kamrater.

En intervjuad lärare nyanserar bilden av den frekventa förekomsten av skällsord med att eleverna nog inte har riktig koll på ordens betydelse, och **”de (kunde) lika gärna sagt fan eller skit eller helvete.”** En skolsköterska återger i sin tur en diskussion huruvida skällsorden skulle räknas som diskriminering eller som en allmän kränkning:

”... för bög är ju ett skällsord (...), på vår tid hade det kanske varit idioten. Så det är svårt att dra gränsen tycker jag, vad som är egentligen kränkning mot en homosexuell, det kan till och med vara tjejer som kallar varandra för bög. Och det är samma med fitta och hora. Det är också ord som tjejer använder och jag tror mer att det är ett skällsord liksom. Sen kan ju jag tycka det ändå står för något att man använder den typen av ... ord liksom.”

Det framträder en ambivalens kring ungas användning av orden och huruvida de ska förstås som kränkande handlingar, skällsord eller känslouttryck bland andra. En lärare menar att situationen trots allt skapar en jobbig miljö, medan en annan citerar hur eleverna själva normaliserar sitt språkbruk: **”Men vad, du kan inte bli så arg på det här. Det här är vårt snack nu för tiden. Det är så vi gör.”**

En av eleverna, en flicka, ger sin syn på betydelsen av ordet **bög** som enligt henne kan användas både i nedsättande och i bejakande termer:

”... det är mindre tolerans på att använda då, typ, bög som många använder det som ett nedsättande ord, det har nog blivit mycket mer, typ, vanligt att använda bög som, typ, ett skämmigt ord. Och jag tror att vissa som kanske, typ, är ganska säkra på och mycket så här självkänsla och tycker så här ja men jag... men jag är stark person och jag vet att jag gillar tjejer och då kan jag skoja om det och kan säga själv att jag är bög typ.”

Ovanstående citat antyder att ordet böj kan användas oberoende av kön eller attraktionsmönster och alltså även beskriva en positiv hållning till samkönad attraktion.

Eleverna närmare hbtqi-frågorna än vuxenvärlden

En lärare skildrar hur hen arbetat med yngre barn med att skapa flaggor och därmed hur eleverna mer relaterar till hbtqi-frågor, jämfört med vuxna. Den specifika arbetsinsatsen ledde till att läraren fick kunskap om mångfalden av olika flaggor i relation till hbtqi, och kunskapen kom från för henom oväntat håll: eleverna själva. Hen konstaterar att **”... man kan ju läsa på som lärare och så, men det känns som att barnen i dagens samhälle lever i det på ett helt annat sätt än vad jag gjorde när jag var ung eller ens när jag gick lärarutbildningen.”**

Intervjuerna pekar på en situation där eleverna både har det lättare att hantera hbtqi-frågorna och har mer kunskap i frågan, jämfört med vuxna. En skolsköterska berättar att i de fall elever levit med föräldrar i samkönade relationer så har oron snarast legat hos föräldrarna i fråga än hos barnets klasskompisar. Risken är att, som skolsköterskan uttrycker saken **”att föräldrar inte kommer in i gemenskapen på samma sätt.”** På liknande sätt berättar en lärare i en lågstadielklass att när hen informerat eleverna om att en av dem har föräldrar av samma kön hade de andra i klassen reagerat på saken med ett **”jaha”**. En av de intervjuade specialpedagogerna menar att det oftare kan vara de vuxna som skapar eller åtminstone befarar ett problem:

”... min erfarenhet (är) oftast att det kanske är andra föräldrar som har uttryckt hemma till sina barn och så tar barnen med sig till skolan och säger kanske något äldre syskon har sagt, men är inte hon tjej alltså? För det brukar komma någon kommentar förr eller senare så det gäller att man jobbar med gruppen, så att de också kan stötta sin klasskompis. Hon får ju vara som hon vill, man får vara som man vill.”

Frågan kan även skapa osäkerhet hos skolpersonalen i hur man ska tala om samkönade föräldrapar och regnbågsfamiljer. En lärare beskriver att det kan finnas en oro för att kränka samt att man inte vet vart man ska vända sig med sina frågor. Detta samtidigt som eleverna inte alls har samma problematiserande blick på sina kamrater och deras familjer.

Gällande den sedan en tid tillbaka internationellt och i Sverige pågående debatten kring könsidentitet och könsbekräftande vård så uppger samtliga intervjuade att frågan inte har märkts i skolans arbete eller elevernas frågor. Under studiens gång har frågan lyfts bland annat i tv-programmet Lilla Aktuellt, men även det inslaget har enligt en intervjuad lärare inte föranlett frågor från eleverna, och läraren uppfattade att det inte var **”så stor grej.”**

Det är alltså en generell tendens att debatten kring så kallade transfrågor, utifrån de intervjuer som gjorts i den här studien, inte kan sägas ha **”sipprat ner”** och påverkat skolans arbete med hbtqi-frågor i nämnvärd omfattning. Men det verkar samtidigt finnas en uppfattning hos skolpersonalen att eleverna reagerar i lägre grad än vuxna om en elev avviker från normen om kön tilldelat vid födseln. Ett brott mot normen kan föranleda en del frågor från eleverna men efter förklarande svar visar många barn upp ett slags icke-reaktion på normbrottet. Det fanns dock undantag där religion, kultur eller snäva normer kring kön alltså kan innebära att eleverna ifrågasatte förekomsten av transpersoner.

Kompetensförsörjning

Flera intervjuade betonar vikten av skolpersonalens fortbildning och kunskaper för att kunna undervisa om hbtqi. Samtidigt saknas möjligheter i form av resurser eller tid, samt mandat från ledning. En kurator beskriver saken på följande sätt:

”Det går inte alltid att göra så som Skolverket säger för att det är lite naivt. Det är naivt att tro att alla pedagoger med olika typer av bakgrund, skolbakgrund ska vara trygga att undervisa i någonting som de själva inte har fått fortbildning inom. Och jag, jag vet inte om det är bättre att en person står för det, men den personen som ska prata om det ska i alla fall känna typ så här, ”Ja men jag tycker att det här är viktigt.” Det är väl det minsta ...”

En skolsköterska ger sin bild av kompetensförsörjningen på följande sätt när frågan om metoden ”frågelåda”, som ett sätt att ge eleverna möjlighet att anonymt ställa frågor för att besvaras i undervisningen, kommer upp:

”Det är inte så att de har sagt att någonting är svårt, men min reflektion är att jag tycker själv att det är rätt så svårt, att ibland handlar det mer om man är..., vilken bokstav man är och att det kommer fler och fler bokstäver. Och att det är jättemånga flaggor som står för olika saker och är man bi eller är man pan eller. Så att ibland så blir det så specifikt så att liksom grunden i att få lov att egentligen vara den man är... lite försvinner. Och att det blir en sån ilska om någon ifrågasätter eller protesterar, istället för att mötas så blir det lite konfrontation, att det blir respektlöst så fort man inte håller med. (...) Det är polariserat just nu både mellan män och kvinnor eller pojkar och flickor, och mellan olika åsikter och sexualitet och hur man ska vara och så...”

ELEVER

Kunskaper om hbtqi

Eleverna känner generellt sett till förkortningen hbtqi, och har lätt att precisera vad H, B och T står för, men att det är svårare att förklara vad Q eller I står för. Eleverna känner samtidigt till begreppet ickebinär, vilket en av de intervjuade eleverna exemplifierar med Nemo, som vann Eurovision Song Contest för Schweiz 2024. Även begreppen pansexuell, gender fluid och omnisexuell nämns av ett av de intervjuade barnen.

Eleverna uppger att man tar upp hbtqi i skolan, men det är oklart hur ofta eller inom vilken typ av skolans arbete. En av eleverna redogör för en diskussion som uppkom när skolan satt upp girlanger med olika typer av flaggor, däribland regnbågsflaggor. Girlangerna initierade en del samtal men snart ebbade samtalen ut och utsmyckningen förblev bara en utsmyckning. Eleven skildrar inte mer organiserade samtal under ledning av en lärare. En annan elev berättar att frågan har tagits upp vid något enstaka tillfälle i samband med en temadag kring kärlek och relationer under mellanstadiet, en annan att hen haft frågan uppe i samband med undervisning om samtycke. Denna elev lägger till att:

”... men man behöver ju inte prata om det hela tiden men kanske vi hade en lektion förra halvåret om det och då hade man kunnat haft det detta halvår också liksom...”

Att bryta mot normen

Att få mer information om hbtqi kan alltså upplevas relevant och viktigt, för att, som en intervjuad elev lägger fram det att **"alla ska få ha lika rätt och älska vem de vill"**. En del elever på skolan verkar fundera över sin sexualitet och det har exempelvis funnits tjejer som under en period känt att de **"gillat tjejer eller gillat både tjejer och killar"**. För att förstå sin sexualitet behöver man enligt eleven testa sig fram för att veta vad som är rätt för en själv.

Hen uttrycker vidare att det är en skillnad mellan att bryta mot sexualitetsnormen för tjejer jämfört med killar och att killar bryter mer mot maskulinitetsnormen om de gillar killar än vad tjejer bryter mot femininitetsnormen om de är lesbiska. Det skulle då också innebära att det är svårare att uppfatta att någon är lesbisk jämfört med om någon är böj. Det innebär också att det skulle skapas kraftfullare reaktioner på skolan mot killar som gillar killar. Dock hade eleven ett exempel på att det inte behövde vara något problem om eleven hade kommit ut tidigt. Det blev då inget som någon verkade tänka på.

Att det finns elever som identifierar sig som hbtqi, och som kan gagnas av undervisningen bekräftas alltså i flera av intervjuerna. Vid en av intervjuerna beskrivs dessutom en grupp elever som identifierar sig som hbtqi-personer och som träffas regelbundet för att ge stöd till varandra: **"om man känner sig lite ensam så vet man att man har sina kompisar"**. Gruppen beskrivs så här:

"I vår grupp är en person genderfluid och pansexuell, en är lesbisk och en är ickebinär och (...) alltså de kanske känner sig som omnisexuell, nej, precis, som pansexuell."

Hen lägger till att det **"finns en person i vår klass som också är med i min vängrupp som är ickebinär och det har varit viktigt det här att man säger rätt ord så här, inte 'hon' utan 'dem', det händer så att det är viktigare att man säger rätt och vilket ord."**

En av eleverna kopplar undervisningen till de värderingar och attityder som kommer till uttryck i skolvardagen och behovet av stöd:

"Det finns ju för folk som alltid säger homofobiska kommentarer och sånt som får folk att känna sig nedlåtande eller ja, men inte känner sig (...) säkra på sin identitet längre och så och jag tänker att då är det väl vanligare att man tar upp det med någon som man känner sig trygg med, antingen lärare eller kurator. Men jag tror inte... det är inte jättemycket fokus på hbtqi-frågor i skolan men ja, som sagt, ämnet har ju, typ, alltid funnits där att... vad är det för någonting, vad är skillnaden på att identifiera sig som bi eller gay."

Hbtqi som kunskapsfråga

Hbtqi-frågan är måhända inte allmänt sett en frågeställning som upplevs som särskilt intressant eller roligt för alla barn i intervjuerna, och frågan får inte heller särskilt mycket utrymme utifrån vad som framgår i materialet. En elev uppger dessutom att det finns mycket information på internet om hbtqi och att det därmed är internet som skulle kunna utgöra den främsta källan till informationen. En elev menar att hen inhämtar kunskaperna hemma och det är snarare föräldrarna som utgör både en kunskapskälla och en plats där man ställer frågor. Ytterligare en

annan elev berättar att man har en särskild lektionstyp, ej kopplad till ett specifikt ämne. Under dessa lektioner uppmärksammas skolans värdegrund och här kan således hbtqi-frågan lyftas. På frågan om hur klassen skulle uppfatta mer information om hbtqi förklarar en av eleverna att man hade sagt att:

**"... jag lyssnar och jag köper det, vi lyssnar och köper det men det är inte en fråga som är den roligaste frågan nej.
Intervjuare: vad är roligast när man går i skolan?
Elev: det är nog bild och idrott. Bild (...) precis just det.
Intervjuare: skulle man kunna prata om hbtqi i bildämnet eller på idrotten på något sätt?
Elev: på bilden absolut (...) att man hade kanske ritat av hbt och q där man får förklara och sen så hade man fått rita en liten bild."**

Skolan kan som tidigare nämnts uppmärksamma hbtqi-frågan genom utsmyckning i skolans lokaler, vilket kan uppfattas som en naturlig del av skolan men som samtidigt inte väcker större funderingar eller samtal mellan eleverna. En elev uppger att hen är dock särskilt intresserad och troligen en som skulle kunna kommentera utsmyckningen mer. På frågan hur detta kommer sig svarar eleven att:

"... jag tycker det är ett roligt ämne och jag är väldigt inspirerad av det och står mycket för det så att jag har också en lärare som står mycket för det och hon pratar liksom så här att ja men om man får ju inte gå runt och säga b-ordet till folk och då blir liksom... då blir det en stor, stor, stor situation av det."

Här lyfter eleven en särskild lärare som driver frågan och markerar mot kränkande ordval, vilket i sin tur också uppskattas av eleven som uppger sig bli inspirerad. En annan elev antyder att undervisningens utformning eller frekvens är beroende av enskilda lärare vilket gör frågan personbunden. I den ovan citerade intervjun tillskrivs läraren en viktig roll i det främjande arbetet. Eleven menar vidare att en kränkande handling skulle leda till samtal med föräldrar och insatser för att kränkningen inte skulle upprepas:

"Då hade det nog blivit en stor konflikt liksom såhär, men varför höll du på att säga så."

Även om det framgår att det finns elever som identifierar sig som hbtqi-personer, så kan inte alla av de intervjuade eleverna nämna en annan elev på skolan som de uppfattar som hbtqi-person. I de fall en person har uppmärksammats av eleverna rör det sig oftast om unga trans- eller ickebinära personer, men i något fall även en ung ickeheterosexuell elev.

På frågan hur eleverna hade reagerat på om en av deras kamrater skulle komma ut som icke heterosexuell eller trans, så beskriver en att det inledningsvis hade kunnat bli **"en bomb som slår ner i klassen"**, med efterföljande samtal i sociala medier, men att det också rätt snart skulle ebba ut. En annan elev uppger att de flesta skulle acceptera personen. Samtidigt lägger den föregående eleven till att det troligen skulle vara en skillnad på om en pojke eller en flicka hade kommit ut, med följande scenario:

“... ‘oj hon är inte en av oss’ och liksom så här (...) ‘du får inte vara med oss’ och killarna hade liksom bara ‘haha’ och sen hade man liksom varit vänner. Om det var tjejen, jag tror att det hade blivit en större konflikt, de hade skrivit på Tiktok och Snapchat, Instagram och det hade blivit mycket mer av allt.”

Detta förklarar eleven med en starkare åsiktsbildning i flickgruppen samt att gruppen styrs av den starkaste flickan, man **“ägs av henne”**, som eleven beskriver saken. Flickan som av den intervjuade eleven kallas för bossen, hade alltså enligt den intervjuade eleven styrt hur gruppen skulle reagera ifall en elev kommer ut, även om det tycks som att olika elever hade väckt olika starka reaktioner i flickgruppen. En annan intervjuad elev tror dock att killarna, som hen kallar för **“de coola”**, skulle reagera mer negativt ifall en elev hade kommit ut, jämfört med tjejerna som hen tror hade varit mer förstående. Ytterligare en elev säger att även om killarna skulle ta längre tid på sig att acceptera sin kamrat så hade även de gjort det, **“folk hade respekterat det”**, medan en elev inte tror att det råder någon skillnad mellan pojkar och flickor. En övergripande tendens är att de intervjuade eleverna visar på en positiv och respektfull hållning i hbtqi-frågan och särskilt ifall en skolkamrat hade kommit ut.

REKTORER

De intervjuade rektorerna har överlag lagt fokus på att beskriva skolans arbete med hbtqi i positiva ordalag. En av dem berättar om ett specifikt projekt med fokus på normkritik, acceptans för olikheter, kränkningar och förebyggande arbete. Rektorn åberopar såväl barnkonventionen som diskrimineringslagstiftningen som stöd i arbetet och hen uppger vidare rutiner för att hantera kränkningar. Skolans arbete med värdegrundsfrågor länkas hit och rektorn menar att man möter elever som är utsatta, med elevhälsan som lyfts särskilt. Men det är också en situation där hbtqi-frågorna på liknande sätt som beskrivs ovan hamnar i bakgrunden till förmån för mer allmänna värdegrundsfrågor, eller smälter samman med andra vidare perspektiv som exempelvis skärmtid. Vilket följande citat illustrerar:

“... vi jobbar mycket med acceptans för olikheter och det tänker jag är viktigt i årskurs 6 (...) jag tänker att man kan ha kopplingar till andra projekt vi gör och där är vi en grundskola i fotboll mot rasism och det är ett sätt att jobba med, liksom, barnkonventionen, att jobba med allas lika värde och jobba med oavsett om det ni ser handlar om sexuell läggning eller om det handlar om etnicitet eller ... spelar inte så stor roll utan det gäller att jobba med frågorna som jag tänker finns i diskrimineringsgrunderna brett ...”

Ett par andra beskriver skolans arbete kopplat till ett specifikt certifieringsförfarande samt att kommunförvaltningen erbjuder kompetenshöjande utbildningsinsatser för personalen vilket har stärkt skolans arbete med hbtqi-frågor. Även symboler spelar en roll, något som hen exemplifierar på följande sätt:

“... när det är Pride och annat så har vi Prideflaggan uppe och vi har liksom... visar på vad det står för... (...) ... jag försöker få in det som en naturlig del i undervisningen i alla ämnen.”

Samtidigt förhåller sig rektorerna till en heteronormativ värld där eleverna präglas av en omvärld som inte alltid respekterar kompisar som bryter mot normen. Förhållningssätten kan innebära att man tar det försiktigt med budskapen i undervisningen, vilket följande citat illustrerar:

"... om vi ska visa en film med två ungdomar som kysser varandra så, så visar vi inte en film med två flickor eller två pojkar det första vi gör utan vi visar en film med ett heterosexuellt par och sen kanske när de här eleverna går i nian, då är vi där vi kanske kommit längre så att vi bygger långsamt upp en kultur."

Det förefaller som om man ger efter för normen, i all välmening, men samtidigt på ett sätt som, blir ett extra, och motsägelsefullt budskap, till det budskap man vill föra fram i undervisningen. En annan aspekt rör behovet av långsiktighet och en förankring av arbetet för att det ska bli en beständig del av skolans samlade arbete. En av rektorerna menar att:

"...vi behöver systematisera arbetet kanske mer. Tidigare så var det mycket värdegrundsarbete (...), man gjorde ämnesövergripande arbete och det fanns ett antal dagar om vi tittar långt tillbaka (...) men nu så ser vi inte riktigt samma arbete. Det är fortfarande tillåtande klimat men vi ser väl att vi skulle behöva få upp frågorna lite mer på agendan och jobba lite mer systematiskt."

På denna skola pågår ett utvecklingsarbete kopplat till en hbtqi-certifiering, men det kräver alltså ett omtag efter att ha sackat efter under en tid. En annan aspekt rör det faktum att alla lärare inte arbetar i samma utsträckning, och en av rektorerna nämner begreppet "eldsjälar" för att beskriva att det finns de som lägger extra mycket arbetstid på arbetet med hbtqi-frågor. Samma rektor skildrar också ett samarbete med såväl elevhälsan som den kommun där skolan ligger, vilket **"i sin tur leder till att de utbildar övrig personal, så att det är ju ett sätt att komma närmare de här frågorna."** Samverkan med elevhälsan beskrivs på följande sätt:

"Vi har ju både en skolsköterska kurator som är fantastiska som fångar upp och som kan bidra med både verktyg och tips."

Arbetet med elevhälsan skildras generellt som välfungerande av alla intervjuade rektorer, och elevhälsan tillskrivs en central roll i arbetet med hbtqi-frågor, inklusive sådant som rör kränkningar. Dessutom tillskrivs elevhälsans personal hög kompetens, eller som en av rektorerna beskriver saken:

"Vi har väl liksom också verkligen kort nolltolerans och vi har ju kuratorer som brinner i alla ändar för detta för att stötta de ungdomar som behöver stödet så att det blir ganska hårda konsekvenser för dem som uttrycker sig kränkande om någons sexuella identitet."

En annan fråga visar på en öppenhet att låta eleverna själva vara delaktiga genom att dels ställa frågor i allmänhet, dels diskutera mer specifika frågor:

"... än så länge har jag inte upplevt att det har varit några problem. Det är väl snarare elevernas egna tankar kring vem de är som är kanske jobbiga och där skulle jag säga, där var kuratorn fantastisk på att stötta både lärarna och eleverna."

Det generella intrycket är att skolorna arbetar med frågorna, men det är svårt att uppskatta exakt hur eller i vilken omfattning. Ett exempel på en specifik fråga som man uppger sig arbeta med är språkbruket. Det handlar alltså om att arbeta med värdegrunden genom att fokusera på elevernas språkbruk. Ett annat exempel rör pronomen där man ger eleverna utrymme att själva välja pronomen samt att detta även diskuteras med vårdnadshavare. En av rektorerna skildrar hur skolpersonalen arbetar enligt principen att fånga frågan i flykten, men tillägger att **”just de här frågorna som... kanske får jag säga, från någon personal, upplevs kanske som lite komplicerade och svåra och då gäller det bara att våga.”**

Den pågående debatten kring kön, könsidentitet och könstillhörighet märks inte av, troligen då eleverna är för unga. Men, en av de intervjuade delar med sig av en reflektion:

”Jag tror att det (...) på sikt blir mer relevant eller mer, så att säga, aktualiserat i vårt arbete (...) jag tror ju generellt att vi kommer behöva fortsätta hålla i det arbetet som vi gör. Det finns väl tendenser till att samhället i stort, skulle jag säga, att det går på fel håll, att hbtqi-personer upplever sig mer utsatta, är min känsla när jag läser nyheter (...). För några år sedan var det kanske ännu mer acceptans och det har ju spridit sig ganska snabbt om vi tar Pride som exempel så har det blivit väldigt stort och liksom något positivt och uppskattat (...) men jag ser samtidigt också baksidan av vad som händer när kanske fler blir utsatta eller kanske inte alls har samma acceptans.”

Rektorn kallar frågorna för identitetsfrågor och betonar vikten av fortsatt arbete med upplysning och även behovet av fler personalresurser inom elevhälsan för att arbeta med värdegrundsfrågor. Hen ser på sitt rektorsansvar som makten **”att skapa en kultur på denna skola som är öppen”** samt att **”en skola blir hemmablind när den slutar lyssna efter att någon kallar någon annan för böj, hora, vad det nu kan vara så att faktiskt fortsätta hålla i (arbetet)”**. En annan rektor beskriver sin hållning på följande vis:

”... det är frågor som behöver pratas om för att det ska landa bra. Men att lyssna på elever och lyssna på vårdnadshavare känns ju som att vi jobbar brett, alltså inte bara i dessa frågor utan generellt att det är viktigt och parallellt arbetar på gruppnivå, organisationsnivå. Att alla är välkomna så som vi är och att vi också tar vara på allas röster.”

En annan slår fast att man **”vill se att unga människor som vill komma ut med sin sexuella identitet är det rätt begrepp sexuell identitet ska kunna göra det och känna sig trygga”**. Det är en illustration till hur rektorerna talar om sin respektive skola. Det bör betonas att rektorintervjuerna lämnar en känsla av att rektorerna vill framställa sitt arbete i bästa dager, men här finns också ett engagemang och en stolthet över medarbetarnas insatser.

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Intervjuerna ger en hel del kunskap om hur skolorna förhåller sig till hbtqi-frågor inom ramen för sin samlade undervisning. Ett exempel på detta är ett slags konflikt mellan undervisningen i värdegrundsfrågor i allmänhet och hbtqi-frågor i synnerhet. Medan en del anser att det är en självklarhet att hbtqi ingår i det breda värdegrundsarbetet ger andra uttryck för både bristande kunskaper och professionell osäkerhet inför att undervisa om hbtqi-frågor, med konsekvensen att frågan hamnar utanför. En aspekt handlar också om uppfattningen att värdegrundsfrågor är likvärdiga hbtqi-frågorna och därmed tillräckliga, men det är samtidigt inte tydligt huruvida hbtqi-frågor alltså ges den plats som krävs. Det förefaller därför vara viktigt att lyfta fram rådande utmaningar med tanke på att unga hbtqi-personer generellt sett uppvisar högre psykisk ohälsa än unga i allmänhet (Folkhälsomyndigheten, 2017; 2022). Det är med andra ord viktigt att skolan ges förutsättningar att främja unga hbtqi-personers psykiska hälsa och därigenom förebygga risken för utsatthet, diskriminering, våld eller hot om våld samt suicidrisk kopplat till normbrytande könsidentitet, könsuttryck och sexuell läggning (ibid).

Det är samtidigt glädjande att det i intervjumaterialet framkommer exempel på att skolan arbetar med hbtqi-frågor, även om studien inte på ett fördjupat och detaljerat sätt kan återge exakt hur eller i vilken omfattning. Det finns personer som skildrar hur de på ett engagerat sätt arbetar med frågan. Ofta tar man stöd i externt producerat material i ett pågående undervisningsarbete eller så arbetar man med specifika insatser, utsmyckning av lokaler med mera. Men det råder också en osäkerhet i hur man ska arbeta med frågan och hur man på bästa sätt kan närma sig ämnet. Så även om skolpersonalen kan ha fått utbildning eller har viss kunskap om hbtqi-frågor så räcker inte detta. Intervjupersonerna uttrycker behov av mer och tydligt stöd i undervisningen. Konkreta lektionsupplägg skulle alltså underlätta undervisningen och personalen skulle även kunna hänvisa till stödet om undervisningen skulle ifrågasättas eller möta motstånd.

Medan en del anser att värdegrundsfrågorna är fullt tillräckliga för att möta elevers behov av trygga miljöer i skolan liksom i syfte att synliggöra hbtqi-frågor, menar andra att det är viktigt att särskilt lyfta hbtqi-frågor i skolans undervisning för att bidra till ett bra och öppet klimat. Man anser även att frågorna bör tas upp tidigt för att bidra till ett bra och öppet klimat. Men de olika uppfattningarna bland personal och olika normer kring sexualitet skapar samtidigt svårigheter för att implementera frågorna. Spännvidden i elevernas kunskap, mognad och uppfattning innebär också problem för hur man kan kunna ta upp frågorna och hålla nyanserade och öppna diskussioner. Det framkommer att frågorna exempelvis skulle behöva diskuteras i mindre grupper då det inte bara handlar om kunskapsförmedling utan även värderingar, vilket kräver en annan sorts undervisning än hur den vanligtvis är utformad. Eftersom kunskapen om undervisningen i relation till hbtqi-frågor, särskilt för yngre elever, fortfarande är så begränsad (Goldfarb & Lieberman, 2021; Odenbring, 2023) är det angeläget med fortsatt kunskapsgenerering, för att kunna ge välgrundade rekommendationer för hur skolan kan arbeta, så att det gynnar unga hbtqi-personers hälsa. Det är synnerligen viktigt med tanke på att undervisningen i högre grad än hittills behöver följa Barnkonventionen och fullfölja kravet på högsta möjliga sexuella och reproduktiva hälsa (Schindele, 2023).

Samtidigt är de intervjuade ändå ense om att det finns ett behov av att inte bara arbeta med hbtqi-frågor utan även strukturera arbetet på ett bättre och mer hållbart sätt. Det handlar därtill om att få hjälp i att känna sig trygg i arbetet, att ha rätt kunskaper i sak och färdigheter

att bedriva undervisning i frågor som alltså är laddade för många. Normerna kring sexualitet skapar med andra ord även idag svårigheter för att implementera hbtqi-frågor. Därmed framträder också en svårighet i hur balansen mellan det allmänna värdegrundsarbetet och det mer specifika arbetet med hbtqi-frågor skulle kunna se ut. Det allmänna värdegrundsarbetet kan leda till en mer tillåtande miljö, vilket ligger i linje med behovet av trygga platser med tydliga strukturer och en nolltolerans mot kränkningar (MUCF, 2021), men det kan ses som otillräckligt om hbtqi-frågor inte specifikt tas upp.

I ett i studien kompletterande samtal med två representanter för den kommunala verksamheten Pedagogisk inspiration (PI) vid Malmö Stad, som arbetade med att stödja och utveckla skolans arbete, reflekterade vi gemensamt över att skolpersonal och särskilt lärarna har för lite kunskap om hbtqi-frågor för att undervisa om dem. De är ofta rädda att säga fel och för att inte kunna svara på frågor. Det fanns också en oro för negativa reaktioner från en del elever och föräldrar om hbtqi-frågor togs upp, men även ett ifrågasättande från kollegor. Det blir då enklare att fokusera på de allmänna värdegrundsfrågorna och inte specifikt hbtqi-frågor. Med fokus på värdegrundsfrågor, där hbtqi-frågor blir blott en del av allt som handlar om diskrimineringsfrågor och mänskliga rättigheter, betonas i stället allas lika värde och mänskliga rättigheter och personalen behöver inte ta i de frågor som upplevs som jobbiga och känsliga och där många anser sig sakna kunskap.

Parallellt med det kan förhållningssättet innebära att specifik kunskap om hbtqi inte förs ut till eleverna, med risk att rådande normer bibehålls. Värdegrundsdiskussioner kan innehålla normkritik men det tillför ingen fördjupad kunskap om hbtqi-frågor vilket en del av de intervjuade ansåg var nödvändig för att kunna ge elever nya synsätt kring kön och sexuell läggning. Samtidigt kan fokus på hbtqi-frågor signalera att detta är något som avviker från normen och därmed ses som annorlunda, och att det objektifieras och exotifieras och synliggörandet av hbtqi har sin utgångspunkt i det normativa (Fors, 2017). Det blir således en balansgång i att både vara normkritisk, med fokus på normen, och samtidigt ge specifik kunskap kring hbtqi. Vi kan konstatera att vi även här behöver mer kunskap i hur skolans olika kompetenser kan ges stöd i att bedriva ett brett arbete som stärker och främjar hälsan hos unga hbtqi-personer (se även UNESCO, 2018).

Ytterligare ett perspektiv rör just synen på normbrytande identiteter. I intervjuerna med skolpersonalen omtalades elever som identifierade sig som hbtqi som något i kontrast till normen. Om det fanns hbtqi-elever så behövde de tydligt kunna identifieras genom att de avvek från normen eller på något sätt var tydliga med det. I annat fall existerade de så att säga inte och skolpersonalen ansåg det därmed inte vara relevant att beröra hbtqi i undervisningen, i synnerhet på lågstadiet. I samtalet med Pedagogisk inspiration stärktes också denna uppfattning att en del i skolpersonalen inte ansåg att det finns elever som på något sätt identifierar sig som hbtqi i låg- och mellanstadiet. Studier med hbtqi-elever i högstadiet har visat att elever efterfrågar att lärare ska ta upp hbtqi-frågor mer i skolan för att normalisera variationen av sexualitet och kön och för att de då skulle känna sig mer inkluderade (Cederved et al 2024). Detta visar också på vikten att ta upp dessa frågor tidigt i skolan för att kunna etablera en inkluderande skolmiljö.

Den pågående debatten om den så kallade "transfrågan" verkar däremot inte ha påverkat skolans arbete på något sätt, vilket vi tolkar som glädjande då debatten förts på ett ofta föga konstruktivt eller främjande sätt vad gäller unga transpersoners eller ickebinäras psykiska och fysiska hälsa.

Elevhälsan identifieras som en central aktör som får en dubbel roll: att dels bedriva sexualundervisning och möta elevernas frågor i allmänhet, dels att även ansvara för kompetensförsörjningen om hbtqi för annan personal. Samverkan med skolans övriga personal behöver emellertid utvecklas och stärkas, vilket ligger i linje att ett samlat grepp är centralt i att utveckla och stärka det hälsofrämjande arbetet. Intervjuerna med rektorerna pekar vidare på att skolledarna är något mer positiva och hoppfulla jämfört med annan intervjuad personal i uppfattningarna om hur arbetet med hbtqi bedrivs. Det kan uppfattas som en del rektorerna "pitchar" sin skolas arbete, även om det är mer komplext än så. För samtidigt som man förmedlar en stolthet över den egna skolans arbete är man också öppen för att se begränsningar och problem. Även rektorerna tenderar att fokusera på värdegrundsarbetet och förefaller ge efter för normen genom att tona ner problem med begränsande normer och deras påverkan på elevernas liv. De pekar också på att arbetet ofta bedrivs av engagerade medarbetare, men det förefaller vara personbundet om och hur arbetet bedrivs. Även om intervjuerna ger en viss inblick i rektorernas uppfattning i frågan krävs det även här både mer kunskap och strukturerat arbete för att främja unga hbtqi-personers hälsa, i linje med rådande forskningsläge (Skolinspektionen, 2018; Folkhälsomyndigheten 2017; 2022; MUCF, 2021; Schindele, 2023; Schindele, 2023)

Avslutningsvis har vi valt att reflektera utifrån elevernas bild av situationen. De intervjuade eleverna beskriver sin upplevelse av skolans arbete med hbtqi-frågor på ett sätt som antyder att arbetet sker i begränsad omfattning. Man redogör för vissa inslag såsom temadagar, lektioner eller utsmyckning i skolans lokaler. Men det är samtidigt en fråga som inte verkar ta särskilt mycket plats eller så uppfattas den inte på ett sätt som väcker uppmärksamhet hos de unga. Eleverna inhämtar sina kunskaper om hbtqi snarare från internet än skolans undervisning och samtal och diskussioner förs främst i sociala medier. Eleverna har samtidigt svårt att precisera sina kunskaps- eller stödbehov, men det går att ana att man skulle behöva mer undervisning för att förstå hbtqi ur ett brett perspektiv eller för att förstå språkbruket och de kränkningar som faktiskt äger rum. Det är samtidigt glädjande att se att eleverna har goda kunskaper om och olika slags erfarenheter av hbtqi. Det går att hävda att eleverna befinner sig närmare hbtqi-frågorna samt att de har ett mer avslappnat och nyfiket förhållningssätt än de vuxna i skolans värld.

REFERENSER

Advocates for Youth, Answer, GLSEN, the Human Rights Campaign, Planned Parenthood Federation of America and the Sexuality Information and Education Council of the U.S (2015). A Call to Action: LGBTQ youth need inclusive sex education. Hämtad från <https://hrc-prod-requests.s3-us-west-2.amazonaws.com/Call-to-Action-LGBTQ-Sex-Education-Report-2021.pdf?mtime=20210525122816&focal=none>

Baams L, Dubas J, van Aken M (2017) Comprehensive sexuality education as a longitudinal predictor of LGBTQ name-calling and perceived willingness to intervene in school. *J Youth Adolesc* 2017; 46:931e42.

Cederved C, Glasdam S & Stjernswärd S (2024) A Clash of Sexual Gender Norms and Understandings: A Qualitative Study of Homosexual, Bisexual, Transgender, and Queer Adolescents' Experiences in Junior High Schools. *Journal of Adolescent Research* 39(1) 3– 29

Goldfarb E S, Lieberman L D (2021) Three Decades of Research: The Case for Comprehensive Sex Education. *Journal of Adolescent Health* 68: 13–27.

Folkhälsomyndigheten. (2017) Metoder för att främja en god hälsa bland hbtq-personer. Resultat från en kartläggande litteraturöversikt. Folkhälsomyndigheten.

Folkhälsomyndigheten (2022) Hälsa hos Hbtqi-personer. Hämtad den 8 februari 2024 från <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/halsa-i-olika-grupper/hbtqi-personer>

Fors M (2017) Hejdå hbtq+-kompetens. Vila i frid. Hoppas du aldrig mer behövs. I Lundberg T, Malmqvist A & Wurm M. HBTQ+ Psykologiska perspektiv och bemötande. Stockholm: Natur och Kultur.

Richard G, Vallerand O, Petit MP, Charbonneau A (2015) Discussing sexual orientation and gender in classrooms: A testimonial-based approach to fighting homophobia in schools. *Educ Forum* 2015; 79:421e35.

Odenbring, Y. (2023) HBTQI-elev, skolkultur och minoritetsstress. *Socialmedicinsk Tidskrift*, 100 (2), 292–299.

Shannon D. Snapp, Jenifer K. McGuire, Katarina O. Sinclair, Karlee Gabrion & Stephen T. Russell (2015) LGBTQ-inclusive curricula: why supportive curricula matter. *Sex Education*, 15:6, 580–596, DOI: 10.1080/14681811.2015.1042573.

Schindele A C, Källberg H, Areskoug Josefsson K, Lindroth M (2023) Perceived knowledge gained from school-based sexuality education – results from a national population-based survey among young people in Sweden. *Sexual Health*, <https://doi.org/10.1071/SH23093>.

Skolinspektionen (2018) Skolans hantering av kontroversiella frågor i undervisningen. Skolinspektionen. Hämtad från <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/02-beslut-rapporter-stat/granskningsrapporter/tkg/2022/kontroversiella-fragor/overgripande-rapport-kontroversiella-fragor-i-undervisningen.pdf>

Skolinspektionen (2018) Sex och samlevnadsundervisning. Hämtat från <https://www.skolinspektionen.se/beslut-rapporter-statistik/publikationer/kvalitetsgranskning/2018/sex-och-samlevnadsundervisning>.

Skolverket (2022) Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet 2022. Hämtat från <https://www.skolverket.se/getFile?file=9718>

Snapp SD, McGuire JK, Sinclair KO (2015) LGBTQ-inclusive curricula: Why supportive curricula matter. Sex Educ Sex Soc Learn 2015; 15:580e96.

Socialstyrelsen (2018) Att samtala med barn Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården. Hämtat från: <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/share-point-dokument/artikelkatalog/kunskapsstod/2018-11-14.pdf>

UNESCO (2018) International technical guidance on sexuality education: an evidence-informed approach. Hämtat från <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260770>

**Vill du följa vårt arbete,
engagera dig i våra frågor,
bli medlem eller ge en gåva?**

Läs mer på rfsu.se.

Följ oss också gärna i sociala medier.

